

Гончарук В. Формирование личности будущего учителя-словесника в процессе преподавания украиноведческих дисциплин.

В статье обоснована важная роль дисциплин украиноведческого цикла в подготовке студентов факультета украинской филологии. В процессе изучения этих дисциплин и прохождения украиноведческих практик осуществляется формирование национально сознательной личности будущего учителя-словесника.

Ключевые слова: этнокультурные традиции, национальное сознание, украиноведение, фольклор, мифология, этнография, этнология, нациология.

Goncharuk V. Future of personality teacher-philologist in teaching of disciplines.

The article outlines the important role of disciplines of Ukrainoznavstvo's cycle in preparing students faculty of ukrainian philology. In the study of these disciplines and passing ukrainian practices implemented nationally conscious formation of teachers-philologist.

Key words: ethno-cultural traditions, national consciousness, ukrainian, folklore, mythology, ethnography, ethnology, natsiolihiya.

УДК 372.881.116

Валентина Коваль
(Умань, Україна)

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ЗАСВОЄННЯ СТУДЕНТАМИ ГРАМАТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто особливості формування професійної компетентності у майбутнього вчителя-філолога під час вивчення граматичної системи української мови, запропоновано шляхи і засоби реалізації цього процесу.

Ключові слова: професійна компетентність, компетенція, лексика, граматики, технології навчання.

Останнім часом одним з провідних у педагогіці став компетентісно-орієнтований напрям, завданням якого є створення такого освітнього середовища і таких педагогічних умов, які могли б забезпечити формування різних компетентностей у студентів.

Узагальнення підходів до розуміння компетентності, запропонованих Г. Б. Голуб, Л. М. Долговою, І. А. Зимньою, Н. В. Кузьміною, Б. Д. Ельконіним та ін., дозволило визначити професійну компетентність як єдність теоретичної і практичної готовності до здійснення професійної діяльності, що характеризує професіоналізм загалом.

У зв'язку з цим навчання мови у вищому педагогічному навчальному закладі має на меті оволодіння нею як засобом соціокультурного спілкування, тобто мова має стати засобом підвищення власної та міжмовної, комунікативної та міжкультурної компетенцій, але вже в контексті обраної спеціальності — майбутньої професійної діяльності.

Мова — система систем, а тому опанування всіма азами мови, навіть рідної, дається людині вкрай важко. У нашій статті зупинимося на деяких особливостях засвоєння студентами граматичної системи української мови.

При будь-якому рівні володіння мовою у студента повинно бути уявлення про мовну систему — нехай на першому етапі неповне — і вміння використовувати одержані знання в мовленні. Відповідно до цих завдань необхідно вибрати системний або функціональний підхід до опису граматики.

На початковому етапі уявлення студента про граматичну систему обмежене шкільними рамками. Студент повинен знати потрібні для спілкування категорії, причому не всі значення, а лише ті, від яких легко перейти до інших значень. Наприклад, для теперішнього часу першорядним буде значення «в момент мовлення», а не «завжди» й інші, оскільки від значення «в момент мовлення» можна перейти до значення «завжди» (сюди входить цей момент), а навпаки — не можна: не буде відмінності від інших часів. На середньому етапі студент повинен отримати досить повне уявлення про систему в цілому, хоча для активного вживання використовує тільки частину знань. На завершальному етапі навчання роль відомостей, необхідних для вільного активного вживання основних граматичних засобів української мови, зростає. Відповідно зростає і роль функціональної граматики, оскільки вона включає в себе правила вибору засобів для вираження різних значень. Однак потрібно враховувати, що при виборі синонімічних засобів мовець спирається на уявлення про систему мови, враховуючи ту роль, яку відіграє в ній кожен з порівнюваних засобів. Отже, і в цьому випадку основою опису залишається граматична система, тому педагогічний опис граматики завжди поєднує системний опис з функціональним.

Але навіть системно-структурні фрагменти в граматиці методики української мови не збігаються з описом академічним, де також застосовують системно-структурний підхід. Іншим може виявитися навіть членування на частини мови. Наприклад, у педагогічній граматиці зручно неозначені займенники та прислівники розглядати як єдиний розряд. Крім того, фрагменти системи оцінюються з точки зору важливості для вивчення. Деякі малозначні й рідкісні явища взагалі не потрапляють у педагогічну граматику. Особливо докладно описуються «важкі випадки», а це зазвичай випадки, коли вибір грами вимагає більше інформації або більше розумових операцій мовця. Наприклад, це ситуація конкуренції видів, вибір неозначеного займенника або форми прикметника. Особливої уваги вимагають і граматичні явища, що зрідка засвідчені в мовах світу, як, наприклад, предикативна форма прикметника.

Роль вивчення граматичної системи мови чітко визначена в роботах Л. В. Щерби, який підкреслював, що граматики є «об'єктивною мовною

дійсністю, яка керує нашою промовою» [1, 13]. Граматичні закономірності формують речення (а отже, і мову загалом). Однак не можна забувати, що мовна система являє собою складний організм, у якому співіснують різні складові частини: фонетика, лексика, морфологія, синтаксис. Ці аспекти мови характеризуються різними зв'язками і тісною взаємодією. І якщо в теоретичних, описових граматиках, призначених для вивчення системи мови з пізнавальною метою, природно представлені всі аспекти мови в їх відносно розчленованому вигляді, то для практичних цілей навчання необхідний інший розподіл аспектів, особливий виклад матеріалу, при якому головна увага приділяється розкриттю зв'язків між різними сторонами мовної системи, виявленню взаємовпливу лексики, морфології, синтаксису, функціонуванню мовної системи в цілому. Крім того, важливо враховувати ще одну обставину: хоча практична граMATика в певному розумінні являє собою основу навчання, спеціального граматичного аспекту у викладанні методики української мови не виокремлюють. Це ілюзорне протиріччя нейтралізується за рахунок особливої організації навчального матеріалу, при якому в полі зору викладача одночасно перебуває і лексика, і граMATика.

Важливо пам'ятати, що практична граMATика не описує систему мови, не розповідає про мову, а вчить практично нею користуватися. Оскільки практична граMATика повинна забезпечити студентам можливість говорити і читати українською мовою, розуміти українську мову, вивчення мовних явищ має наближатися до конкретних потреб самих студентів.

Для практики навчання української мови важливими є питання відбору матеріалу, його організації та форм роботи.

Відбір матеріалу. Відомо, що для навчальних цілей потрібно обмеження досліджуваного матеріалу, тобто студентам для практичного засвоєння необхідно відібрати певний лексико-граматичний мінімум, причому для студентів різних категорій ці мінімуми будуть різними. Можна навіть говорити про членування лексико-граматичного матеріалу і про виділення навчальних мінімумів у рамках, наприклад, двох етапів навчання: початкового і середнього. Це пов'язано ще з тим, що на середньому етапі студенти переходять зі сфери навчальної, «вибіркової» мови у природну сферу мови і змушені засвоювати великий лексико-граматичний матеріал з навколишнього середовища, що певною мірою руйнує вироблені на початковому етапі навчання відповідні навички та вміння. Ця обставина робить актуальною задачу мінімізувати навчальний матеріал, співвіднести його із засвоєним лексико-граматичним матеріалом на першому етапі навчання.

Принципи відбору лексико-граматичного матеріалу в рамках практичної граMATики такі. Мінімум лексико-граматичного відбирається з урахуванням:

- 1) конкретної мети навчання і складу студентів;

- 2) рідної мови студента;
- 3) мовної характеристики певної сфери спілкування (частотність, продуктивність, стилістична маркованість та ін.);
- 4) типовості відбору мовних одиниць для сучасної літературної мови та їх необхідність для активного мовного спілкування в тій чи тій мовній ситуації.

Ступінь важливості лексико-граматичного матеріалу для конкретного мінімуму визначається:

- 1) специфікою самої системи української мови;
- 2) ступенем подібності та розбіжності з рідною мовою студента;
- 3) ступенем методичної доцільності (відповідність, наприклад, засвоєного матеріалу і форм роботи над ним мовним потребам і можливостям студентів, а саме необхідність, достатність, доступність).

Загалом лексико-граматичний мінімум повинен включати в себе матеріал, характерний для всієї системи мови (бути свого роду «краплею води»). Тому в поле зору викладача повинні бути відображені такі особливості української мовної системи:

- 1) поєднання флективної системи відмінювання з прийменниковою системою (прийменниково-відмінкове керування);
- 2) видно-часова система українського дієслова;
- 3) специфіка структури словосполучень і речень;
- 4) особливості порядку слів в українській мові;
- 5) ритміко-інтонаційне оформлення українського речення.

Продумуючи характеристику того чи того явища, властивого українській мовній системі, викладач з навчальною метою має враховувати ряд моментів.

1. Оскільки речення будується на основі словосполучень, свого роду «будівельних блоків», то в мінімумі повинні бути представлені перш за все словосполучення, які максимально формують речення. Відомо, що різні слова і словосполучення мають різну здатність приєднувати до себе поширювачі, конкретизатори. Наприклад, дієслово **читати** приєднує різну кількість доповнень: **читати газету, лекцію, думки**. Дієслово **надати** вживається в більш обмеженій кількості словосполучень: **надати допомогу, підтримку, опір**.

Таким чином, лексико-граматичні одиниці, що вільно входять у різні словосполучення, дозволяють ширше проводити роботу над побудовою речення, закріплюють у мовленні студента однорідні елементи, забезпечують роботу за моделями.

2. У зв'язку з тим, що в українській мові речення є основною мовною одиницею, а також і одиницею навчання, для мовної практики особливу цінність має той лексико-граматичний матеріал, який має здатність формувати, конструювати речення. У системі української мови речення формується переважно іменником і дієсловом, решта частин мови зазвичай відіграють другорядну роль. Особливу структуроутворювальну

роль відіграють службові слова. Для розвитку навичок побудови речення важливими є перехідні дієслова, оскільки вони дають змогу будувати тричленне речення. Порівняємо: *він займається — він читає книгу (газету ...)*; *він відпочиває — він слухає музику (радіо ...)*.

3. Відібраний для мінімуму матеріал повинен відображати частотність уживання лексико-граматичних одиниць у мовленні. Важливо мати на увазі, що в різних сферах частотність уживання тієї або тієї одиниці буде різною. Наприклад, *жанр, роман, підмет, обставина* можуть бути частотними для філологів (*підмет — головний член речення...*), *плем'я, епоха* — для істориків (*слов'янські племена ...*).

4. Лексико-граматичний мінімум повинен містити явища, продуктивні для сучасної української літературної мови, оскільки за допомогою продуктивних моделей студенти можуть розуміти нові для них явища в мові й активно ними користуватися. Наприклад, на початку освоєння космосу були продуктивними такі слова, як *примісячитися, приземлитися, приводнитися*.

Таким чином, при відборі лексико-граматичного матеріалу повинні враховуватися не тільки методичні, але й лінгвістичні, позамовні чинники.

Організація матеріалу. Практичні завдання навчання української мови вимагають особливої організації відбраного матеріалу. Справа в тому, що морфологію і синтаксис вивчають у взаємозв'язку, а граматичні закономірності у свою чергу розкривають у зв'язку з лексикою, тобто організація навчального матеріалу характеризують взаємні зв'язки мовних аспектів. Саме тому весь навчальний матеріал розподіляється не за лінійною, а за концентричною системою. Лінійне розташування матеріалу характерне для студентів — носіїв української мови, тобто для тих, хто потребує узагальнення, систематизації, поглиблення вже наявних знань. Тому у вищому навчальному закладі вивчають іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, дієприкметник, дієприслівник, прислівник, прийменник, сполучники, частки. Однак для студента-іноземця це неприйнятно, оскільки після вивчення тільки однієї частини мови він не зможе повноцінно спілкуватися. Мовленнєва діяльність — це синтетичне ціле, в якому одночасно реалізуються всі аспекти мови: фонетика, морфологія, синтаксис, лексика. Для активного оволодіння українською мовою іноземними студентами необхідне концентричне розташування матеріалу. Загалом концентри об'єднані етапом навчання. Концентри на різних етапах навчання (залежно від їх цілей, завдань і характеру аудиторії) розрізняються за обсягом і характером розташування матеріалу.

Оскільки для практики навчання української мови характерна опора на синтаксис, зокрема на мовну одиницю — речення, вже в концентри початкового періоду включається складне речення, яке вводиться на базі засвоєння структури простого речення. Наприклад: *він читає добре.* —

Я знаю, як він читає. — Ви знаєте, як він читає? — Так, я знаю, як він читає.

На основі відомого лінгводидактичного правила в організації навчального матеріалу система його подачі будується від простого до складного, хоча потрібно мати на увазі, що деякі прості речення важче складного, наприклад: *він не прийшов через дощ.*

Залежно від підготовки студентів та етапу навчання концентри стають більшими, а лексико-граматичний матеріал групується не за формальними ознаками (наприклад, іменник + дієслово), а за логіко-семантичними групами, наприклад способи вираження часу, місця, причини та ін. Таке групування дозволяє повторити і закріпити раніше вивчене, але повторення в цьому випадку проходить більш інтенсивно, тому що організовується за новим принципом, а після введення нових частин матеріал знову узагальнюється. Цей підхід дозволяє зробити важливий для лінгводидактики висновок про те, що правильне членування лексико-граматичного матеріалу забезпечує і методично правильну організацію навчання.

Наприклад, українській мові притаманна категорія роду, яка не в усіх мовах, як відомо, отримує формальне вираження. Тому може постати питання, якого роду іменник треба брати спочатку. Традиційно починають з чоловічого роду. Проте чи виразно проявляється родовий показник у цих іменників? Адже у вихідній формі вони мають нульове закінчення з основою на приголосний, причому різні, + на -й. Родовий показник яскравіше виражений в іменників жіночого роду, у більшості слів середнього роду. Отже, формальну ознаку роду студент зможе більш наочно виявити в іменників жіночого або середнього роду. Ці типи іменників, очевидно, і потрібно брати спочатку: *країна, земля, море, вікно*. Щоправда, це не завжди реалізується на практиці. До того ж різні потреби цієї лексики.

Крім того, не будь-яку лексему можна взяти для роботи над категорією роду. Так, із двох різновидів відмінювання слова твердої групи легше засвоюються з фонетичної точки зору.

Цей приклад свідчить про необхідність чіткої організації матеріалу, що має специфічні для української мови характеристики.

Слід пам'ятати, що концентрична подача матеріалу повинна створювати у студентів уявлення про загальну систему мови. Для цього необхідно дотримуватися вимоги періодичної систематизації, узагальнення досліджуваного матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щерба Л. В. Избранные работы по языкознанию и фонетике / Л. В. Щерба. — СПб. : Изд-во СПбГУ, 1998. — 182 с.

Коваль В. Компетентностный подход к усвоению студентами грамматической системы украинского языка.

В статье на примере грамматической системы украинского языка рассмотрены особенности формирования профессиональной компетентности у будущего учителя-филолога, предложены пути и средства реализации этого процесса.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, компетенция, лексика, грамматика, технологии обучения.

Koval V. Competence approach to learning students grammatical system of the Ukrainian language.

The article discusses the features of professional competence of future teachers and philologist in the study of the grammatical system of the Ukrainian language, the ways and means of implementing this process.

Key words: professional competence, competence, vocabulary, grammar, learning technologies.